

ולחומי רשף. כמיני צין רעב למזיקין נדרש לפניו ולחמרי יסורין ומזיקין:

[שם] אמר (ר"ל) [רשב"ל], כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, שנא' (איוב ה') זבנו רשף יגביהו עוף, ואין עוף אלא תורה, שנאמר (משלי כב) "התעף עיניך בו ואיננו", ואין רשף אלא יסורין, שנאמר (דברים לב) "ולחומי רשף": אמר [ליה] רבי יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו, שנא' (שמות טו) "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה וגו'" אלא (אימא) כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו, שנאמר (ההלים לט) "נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר", ואין טוב אלא תורה, שנאמר (משלי ד') "כי לקח טוב נתתי לכם וגו'". אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. [מדת בשר ודם] אדם מוכר חפץ לחבירו, מוכר עצב ולוקח שמח. אבל הקב"ה אינו כן, נתן [להם] תורה (לישראל) ושמח, שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם וגו'".

אפי' תינוקות של בית רבן יודעים. שהתורה מגינה שלומדים מספר חומש אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' ואפי' הקטנים שלא הגיעו לספר איז כנר למדו: החשיתי מטוב מן התורה: וכאבי נעכר. מכה עכורה: המוכר עצב שפירש ממנו דבר חשוב כזה ומתוך דומקו מוכרו: ושמח. שהרי הקב"ה מלעונו אותה ומשנחה להם בלקח טוב אחרי שנמנה להם:

שהרי הקב"ה מלעונו אותה ומשנחה להם בלקח טוב אחרי שנמנה להם:

עין אי"ה

בעינה, שהרי אחר הנתינה אמר', "כי לקח טוב נתתי לכם, תורתני", פי' אותה שנשארה אצלי ברום המדרגה, "אל תעזובו". הורה שנשארה המעלה העליונה במקומה, וע"י השמירה של התורה במעשי המצות, מתדבקים בתורה העליונה, שנקראת תורת ד' ית'.

עוד יתכן לומר, באשר יש להעיר, כי זאת המדה של מוכר עצב אינו כ"א במוכר, אבל בנותן מתנה, הרי בעין יפה נותן, ולא מפני דחקו, ומנא לן לדמות למוכר ולומר שאינו בזה כמדת בור"ד. אמנם הערה גדולה יש בזה בהשקפה בשלמות טובתו ית' וחיוב ההוראה עלי'. כאשר ביאר החסיד בחוה"ל² שכל המטיב מבנ"א יש בזה כונה לתועלת עצמו, זולת טובת השי"ת שהיא רק לטובת הנבראים. והנה באמת כך היא המדה, שמוכר עצב מצד שאינו רוצה בנתינת הדבר לזולתו. ואם לפעמים שמח בהכסף שקיבל, בערך הכסף יקרא הוא לוקח, והלוקח מוכר. ובאמת על נתינת הכסף הלוקח עצב, מפני שטבע כל אדם למשוך לעצמו התועלת, אלא שבוחר יותר בהרע המועט בעיניו שהיא נתינת הכסף, כדי להגיע להטוב המרובה שהוא החפץ. והנה לפ"ז בנותן מתנה, ג"כ אמרו חז"ל³ אי לאו דעביד ל'י נייח נפשא לא יהיב ל'י מתנה, הרי יש בזה דבר שיקרא כמכר. ונמצא שהוא ג"כ עצב בעצם מצד הנתינה, אלא שהוא שמח על מה שעכ"פ שילם בעד הנתיח נפשא. אבל הקב"ה נתן תורה לישראל, וקראה בלקח, לשון מקח, פי' כמו מקח שלא קדם להמוכר שום חוב לתן, אלא שבמקח נכנס תמורה, והתמורה מניעה הנתינה. אבל לגבי ית' אין שום סבה מצד קבלה ח"ו, כי ממנו הכל, אם כן הוא באמת בנתינתו דומה למוכר, שיש בו גדר המוכר ולא גדר הלוקח כלל, משא"כ בשאר מוכרים יש בהם ג"כ גדר לוקח, ושמחת כל אחד אינה כי אם מצד גדר הלוקח שלו. אבל הקב"ה כל שמחתו, אינה כ"א להשפיע לבד ולהיטיב לנבראים, וראוי להתבונן בדברים בעה"י.

כח. אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הקב"ה מביא עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו כו'. כי יש מיני יסורין שמועילין לזכך את המדות ולהגביר כח הטוב שבאדם. והנה מי שא"א לו לעסוק בתורה, הלא אין לו במה להגביר הטוב, ע"כ הקב"ה יביא עליו יסורין כאלה שיהי' בכחם להגביר הכח הטוב שבו ולישר מדותיו. אבל כשאפשר לו לעסוק בתורה הרי יש בידו להגביר כח הטוב שלו וכמאמרם ז"ל¹ בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, ע"כ הקב"ה מביא עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו, פי' יסורין כאלה שאינם מטיבים מדותיו ותכונותיו, אדרבא עוד מוסיפין לו מגערת בתכונותיו, כדי שישים פניו לתורה אשר ימצא כל טוב המדות, וגם היסורין יהיו בדלין ממנו.

כט. אמר רבי זירא ואיתימא ר"ח בר פפא, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בור"ד. מדת בור"ד אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח, אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ושמח. ההערה בזה, כי עניני הקדושה מחולפים בטבעם מענינים גשמיים, כאשר כתב האלקי הר"מ קורדוורו ז"ל בפרדס, כי המדרגות שירדו בקדושה בדרך עילה ועלול, תשאר המדרגה הראשונה במדרגתה ומעלתה, אלא שהשתלשלות היא כעין תוספת ודבר שנתחדש. והנה התורה"ק כאשר ירדה ממרום עוזה, להיות מצומצמת בענינים ארציים, מציאותה הראשונה קיימת כמשפט המדרגות של קדושה. אע"פ שכל המדרגות יש להן מציאות, מ"מ אין דרך הוייתן כהויית הדברים הגשמיים, שהעדר כרוך בהוייתם, וכאשר יצאו ממדרגה למדרגה התי' הצורה הראשונה נעדרת, לא כן הדברים האלקיים. הנה המוכר חפץ לחבירו מוכר עצב, מפני שמכר דבר של קיימא, והכסף שבא לידו אינו במעלה כ"כ כהחפץ, עכ"פ החפץ לא נשאר בידו. אבל הקב"ה נתן תורה לישראל, והורידה למדרגה שפלה שתוכל להיות בתחתונים. ושמח מפני שמציאותה הראשונה קיימת

כח. 1. קידושין ל ב. כט. 1. משלי ד ב. 2. שער עבודת האלוקים - הפתיחה. 3. ע"י מגילה כו ב.

2

6

רשי

אמר רבא (אמר רב הונא)

[ואימתימא רב חסדא], אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, שנאמר (איכה א) "נחפשה דרכינו ונחקרה [וגו']". (פשפש במעשיו ומצא יעשה תשובה, שנא' (שם) "ונשובה עד ה'"). פשפש ולא מצא יתלה בנטול תורה, שנאמר (תהלים צד) "אשרי הגבר אשר חיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". ואם תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הן, שנא' (משלי א) "כי את אשר יאהב ה' יוכיח". אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא, כל שהקביה חפץ בו מרבאו ביסורין, שנאמר (ישעיה ג) "זה' חפץ דכאו החלי", יכול אפי' לא קבלן מאהבה, ת"ל (שם) "אם תשים אשם נפשו", מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. ואם קבלם (עליו מאהבה) מה שכרו (שם) "יראה זרע יארין ימים", ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנא' (שם) "וחפץ ה' בידו יצלח". פליגי בה רבי יעקב בר אידי ור' (חמא) [אחא] בר חנינא, חד אמר (כל יסורין שיש בהם בטול תורה אינן יסורין של אהבה) [אלו הם יסורים של אהבה כל שאין להם בטול תורה], שנא' (תהלים צד) "אשרי הגבר אשר חיסרנו יה ומתורתך תלמדנו", (ואידך) [וחד] אמר (כל יסורין שיש בהם בטול תפלה אינן יסורין של אהבה) [אלו הם יסורים של אהבה כל שאין להם בטול תפלה], שנאמר (שם סו) "ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתו". אמר ליה רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא הכי אמר רבי חייא בר אבא אריי, אלו ואלו יסורין של אהבה הן, שנא' (משלי א) "כי את אשר יאהב ה' יוכיח", אלא מה ת"ל "ומתורתך תלמדנו", אל תקרא תלמדנו אלא תלמדנו, דבר זה מתורתך תלמדנו, קל וחומר משן ועין, מה שן ועין שהוא אחד מאבריו של אדם [עבד] יוצא בהם לחירות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם (לא כל שכן) [על אחת כמה וכמה], והיינו (דאמר ר' לוי) [דרשב"ל דאמר רשב"ל], נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין, [נאמר ברית במלח דכתיב (ויקרא ב) "ולא תשבית מלח ברית", ונאמר ברית ביסורין דכתיב (דברים כח) "אלה דברי הברית"] מה ברית האמורה במלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמורה ביסורין יסורין ממרקין [כל] עונותיו של אדם:

יסורין של אהבה הקביה מייסרו צעורה נלא שום עון כדי להרבות שכרו צעורה יומר מכדי זכימותו: וה' חפץ דכאו החלי. מי שהקביה חפץ בו מחלה אומו יסורין: אשם. קרבן: נפשו. מדעמו: דבר זה. שאשרי הגבר אשר וגו': תלמדנו. כלומר מתורתך אנו למדין אומו: נאמר צריח יסורין דכתיב אלה דברי הצריח. אחר הקללות שצמשה חורה: אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם. גרסינן:

פשפש ולא מצא. לא מצא עברה בידו שצפילה [נאויס] יסורים הללו (נאויס) נלא: אשרי הגבר וגו'. (הא למדנו) שצפיל היסורין כריך אדם נלא ליה מ"ח:

עין אי"ה

להשלימו בציורים קדושים ע"ז נבנתה עבודת התפילה. ע"כ ח"א דאם היסורין מבטלין מהתורה, א"כ הרי הם מונעים השלמת השכל, איך יתכן להיותם יסורין של אהבה, שגורן הוא לרומם את האדם יותר מכפי ערך תכונתו, ואם היתה זאת תכלית אלה היסורין, הלא יותר טוב מבלעדם וישלים את החק האפשרי לו כפי תכונתו ע"י התורה. וח"א כי לפעמים תכלית היסורין להכשיר את ההרגש במעלה יותר עליונה, ע"כ אינם יסורין של אהבה כ"א כשאין בהם ביטול תפילה, דאי לאו הכי הרי הוא מפסיד על ידם השלמת ההרגש בקדושה שבא ע"י התפילה. אך רחבי"א אמר דאידי ואידי יסורין של אהבה הן, דלפעמים מועילים היסורין להכשיר כ"כ את האדם באופן נעלה, עד שאפי' אם ה' עמל בזמן ההוא בתורה ובתפילה, לא ה' משלים כ"כ את השכל וההרגש, כאותו הערך שמועילים היסורין לכונן טבעו בדרך ישרה, עד שאח"כ ע"י הכנעתו, וכח השכלי שמתגבר ע"י חולשת והכנעת החומר, יקנה בזמן מועט שלמות יותר גדולה ממה שהי' קונה אם ה' עוסק בתורה ובתפילה עט תכונתו שהיתה לו קודם היסורין. והביא ראי' מעבד, שעשי מה שאבד שן ועין יצא לחירות ונעשה כל הגוף שלו, אע"פ שתחילה ה' אדם בעל שן ועין, לא ה' יכול לעשות עבור עצמו כ"כ כמו עכשיו, שהוא חסר שן ועין, מפני שתחילה ה' עבד וכל פעולותיו אינן שלו, ועכשיו הוא בן חורין ופעולותיו לעצמו. ה"ג קודם היסורין ה' עבד לתאוות ותכונות שאינן הגונות, אע"פ שהי' עוסק בתורה ובתפילה, לא ה' פועל עליו כ"כ לקונו לקדושה, כמו עכשיו שנכנע ע"י הדכאות של היסורין, ויגדל אח"כ היתרון נגד הפסד הזמן של היסורין שהיה בהם ביטול תורה ותפילה.

ל. אם רואה אדם שיסורין באין עליו כו' פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה. אע"פ שביטול תורה עון גדול הוא, נראה דכונת הענין הוא, דבאמת חיוב שקידת התורה א"א להיות ניתן ע"ז מדה מצומצמת לכל אדם, שהרי יש לכל אדם רשות להיות עוסק במשא ומתן, ולקנות נכסים וקנינים אפי' יותר מדי הכרח סיפוקו, ואין בזה משום ביטול תורה. אלא שיש אדם שיש בו תכונות שלפי מדרגת נפשו ראוי לתקן, ותיקונן הוא דוקא ע"י תורה. כי התורה מכשרת את האדם להיות צדיק וישר. ולפי אותה המדה שמוטל עליו מצד טבע נפשו לתקן את מדותיו, עליו לעסוק בתורה כדי שיתקן עצמו ע"י התורה. ואם הוא מתרשל בזה, אז ההכרח להביא עליו יסורין, שהם ממרקין את המדות. ע"כ יתלה בביטול תורה, שלפי ערך מדותיו ראוי הוא שיאחו יותר בתורה, כדי שיתקנו המדות הצריכות תיקון ולא יצטרך ליסורין. ומשו"ה, תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם. היינו למתק את מדותיו במדה כזו, שאין בידו למתק בלא יסורין ולזכות לשלמות יותר עליונה, וזהו רק מאהבת השי"ת להעלותו במעלה גדולה יותר מתכונתו בתחילת היצירה.

לא. פליגי בה ר' יעקב בר אידי ור"א בר חנינא, ח"א כל יסורין שיש בהם ביטול תורה אינם יסורין של אהבה וכו', ואידך אמר כל יסורין שיי"ב ביטול תפילה אינם יסורין של אהבה, כו'. א"ל ר"א ברי' דר"ח בר אבין, הכי אמר רב חייא בר אבא אריי"ה, אידי ואידי יסורין של אהבה הן כו', ק"ו משן ועין כו', יסורין שממרקין כל גופו ש"א על אכר"כ. שלמות האדם מתחלקת לשני ראשים עקרים, והמה ההרגש והשכל, והנה להעלות השכל ולהשלימו, אחת [היא] תורת השי"ת המחכימת פתי שבידה סגולה זאת. ולהכשיר את ההרגש